

AMOR SANCTUS
A KÖZÉPKOR LATIN HIMNUSZAI BABITS MIHÁLY
FORDÍTÁSÁBAN

MIKOR Babits Mihály a középkor keresztény himnusz-költészetének legszebb darabjait összeválogatta és ma már holt nyelvének bábójából új szívárványszárnyú, tündöklő életre varázsolta magyar áttöltésében, nemcsak egy tudatunkból már lesüllyedt világ ismeretlen szépségeit emelte föl, nemcsak egy ezer éven át felgyülemlett kincstár kapuját tárta meg, hogy a legcsodálatosabb tűző drágakövekkel kápráztasson el, hanem tulajdon költői arcát is kiteljesítette. Babits Mihály költői műve¹ nem volna egész, nem volna befejezett, bizonyos fokig vázlatos maradna ezek nélkül a himnuszfordítások nélkül, amelyek itt sokkal többet jelentenek fordításnál, valósággal a költő egyéni alkotásaivá válnak. És éppen ebben van Babits fordító művészetének divinádós ereje. Egyénivé tette szinte alázatos hűségű átültetésében azt a költészetet, amelytől a legtávolabb volt minden individualizmus, amely a legtökéletesebben kizárt magából minden személyi vonatkozást, amely nem egy szívnek szeszélyes megnyilatkozásaképpen született, hanem egy az idők végezetéig változhatatlan közösség legmagasztosabb érzéseit, szinte minden szívek közös dobbanásából egybeforrnt eszmei szív szárnyalását fejezte ki. Babits tulajdon költészetének integráns részévé tudta tenni ezt a különös, személyiden költészetet, amelynek szerzői is vagy az ismeretlenség homályába halkuló névtelenek, vagy az emberiség metafizikai horizontján fényeskedő szentek, tehát vagy kevesebbet vagy többet jelentenek egy-egy költemény kútfejének személyi megtestesülésénél.

Ennek a világirodalomban csaknem páratlanul álló jdenségnek pedig az a magyarázata, hogy Babits Mihály költészetében már eddig benne volt, ha szilánkokra töredezve, ha más elemek másító hatásaival vegyülve is mind az az igézet, amely a keresztény latin költészetet olyan egyedülállóvá teszi. Babitsnak nem egy régi költeményében ott találjuk a himnikus lendületet, a szimbólumoknak egymást tetéző, egymást lendítő képeit, a nyelv zenéjének azt a csengő-bongó gazdagságát, amelynek csak a középkor latin költészetében akad párja. Az írisz fátyoláról írott vers, vagy a Danaidák hordójáról és az asphoddeszégélyes, néma Lethe partról szóló költemény — főleg ami ritmikájukat, formájuk tökéletes csiszoltságát, képeik hermetikus zárt-ságát és zenéjük angyalharangos zengését illeti — határozottan emlékeztetnek a keresztény himnuszokra.

Különös, fűszeres varázst adott ezeknek a verseknek, hogy antik tárgyhoz keresték az antik szdlemmel merőben ellentétes új világ-szemlélet kép- és formakincsét. Ugyanezen az úton haladt különben,

¹ «Amor Sanctus», Szent Szeretet Könyve. Középkori himnuszok latinul és magyarul. Fordította és magyarázta Babits Mihály. Budapest, 1933. Kiadja a Magyar Szemle Társaság.

csak fordított irányban, a középkori latin költészet is, amikor a maga új eszmevilágát, eddig teljesen ismeretlen képzetait és érzéseit a klasszikus latin vers nyelvén és már kialakult költői formáinak keretében igyekezett kifejezni.

Az ellentét óriási volt, mai távlatból szemlélve szinte áthidalhatatlannak tetsző. Akkor, amikor a keresztény költészet a harmadik század derekán először megjelenik, a latin nyelv a rethorok mozdulatlan jargonjává vált, amely lehetetlenné tett minden egyéni kilengést a tökéletessé csiszolt formák nyúgéből. Ezzel szemben az új hit lobogó extázisában keleti és barbár temperamentumok, fiatal töretlen lelkű népek egyéni tüze égett. Az antik költészetben minden csupa derült, ragyogó világosság volt, a *ratio* átlátszó kristályossága; a kereszténység csupa sejtelmes homály, csupa pecsételt titok minden józan feszegetés számára, csupa mélységes misztikum s ha fel is használja a világos és klasszikus realitás szavait, mögöttük már érezti a végtelenség csodálatos rejtelmét. A régi szellem a hedonizmus jegyében él, az élet derűjét és örömét keresi, a kereszténység a lemondásnak, a tisztaság fegyelmének, az aszketizmusnak új, eddig ismeretlen erényeivel kövezi a tökéletesedés nehéz ösvényét. Ez az új lélek kemény, sokszor csaknem zord, de töretlen és rugalmas, üde, tele eszményi lelkesedéssel a horatiusi középszer nyárspolgári nyugalomával, közömbös egyhangú derűjével, hivatalnoki pontosságának szárazságával szemben.

Nehéz volt ennek az új szellemnek, ennek a merőben új világnak az antik költészet adta formai keretekbe beilleszkedni. Legtöbb fogalom, legtöbb érzés annyira más volt mint a régi, annyira ismeretlen volt, hogy Vergilius gazdag nyelvében sem talált megfelelő szavakat és kifejezési formákat. Új szavakat kellett alkotnia, a lassan már ébredő új népnyelvekből kellett kölcsönöznie vagy barbár keleti idiómákkal betörni egy tökéletessé s így változhatatlanná érett nyelv zárt bástyái közé. Így az új költészet kezén lassanként új, élő, fejlődés-képes, egyre újuló nyelv vált a klasszikus aranykor már akkor is holt nyelvéből. Viszont a két ellentétes szellem keveredése a kezdet kezdetén kétségtelen tisztátalanságokra vezetett. A hatások egymásba mosódtak s még nem váltak élesen külön. Az első himnuszokon szent Ágoston szerint, amint Babits is említi költői szépségű bevezetésében, még az eretnokség illata érzik. Commodius, aki a harmadik század közepén mint ördögűző fordul az antik démonok ellen akrosztikonos, nehézveretű hexameteireiben, rákerül már a tiltott könyvek jegyzékére, amelyet 496-ban Gelasius pápa alatt készítettek először. De verseiben már ott van a latin himnuszok legmonumentálisabb remekének, a Dies iranak csirája (*De saeculi istius fine*) a világ végének s az ítéletnek tüzes borzalmú leírásaiban. Juvenecus az *Evangelium* parafrázisait írja meg teológiailag nem mindig kifogástalan verses történeteiben. Tertullian vagy Lactantius költői lelkében megszületik az első szimbólum, a keresztény feltámadás jelképe, a Phoenix Helios madara, amely halála közeledtével tulajdon illataiból és hevéből rakott máglyán égési el magát, hogy poraiból új életre keljen.

Főforrása ennek a költészetnek a liturgia. És a liturgia nem szorít-kozik szigorúan az istentiszteletekre. Az életnek csaknem minden

megnyilvánulását szertartások kísérik. A nap minden szakának, a napi élet minden jelentősebb mozzanatának, sőt minden órának megvan a maga ájtatossága s az ájtatosságnak liturgikus éneke. Babits idézi bevezetésében alexandriai Kelement, aki szerint „a kereszténység egész élete egyetlen zengő ünnep, hisz Isten mindenütt jelen van s dicséretekkel műveljük a földet, himnuszt harsogva hajózzuk a tengert, még az ebédet is zsolozsmák hangja szenteli meg“. Az ájtatos ének szüksége, az egész életet átszövő liturgia termi először ezt a költészetet, hogy azután az alkalmi költészetből egy nagyszerű és csodálatos líra virágozzék ki tudatos és sokszor tudós nagyműveltségű költők lantján. több mint ezer éven át tartó hatalmas korszak lírája, az emberi lélek legmagasabb frekvenciájú kisugárzása földi érzéklettel elérhetetlen régiók rejtelmes antennái felé.

Az első igazi liturgikus költő a poitiers-i Hilarius. Babits is vele kezdi az anthológiát. Hilarius még ragaszkodik verseiben a horatiusi időmértékhez, még szigorúan veszi a klasszikus verslábakat. Nem él azzal a már akkor bevett joggal, hogy két rövid sorra törje a hosszú verseket. De van olyan költeménye, amelyben már szigorúan betartja a szótagszámot s amelyből megjelenik, ha még kezdetlegesen is, az új formák muzsikás ékessége, a rím. *Jesus refulsit omnium* kezdetű költeménye, amely talán a legrégebbi karácsonyi ének, egyben az első rimes latin himnusz is.

Sokkal eredetibb és merészebb költő Szent Ambrus. Huysmans ugyan homiliái után unalmas keresztény Cicerónak nevezi. De költői nyelve csordultig telt a legújabb metaforákkal. Babits *gyönyörű* Hymnus vespertinusát fordítja szószerinti hűséggel, egészen mai és mégis ünnepi méltóságú magyarsággal:

Deus creator omnium
polique rector, vestiens
diem decoro lumine,
noctem soporis gratia.

Isten, te mindentalkotó,
égek vezére, aki dús
fényel ruházod a napot,
álom-malasztal a vak éjt.

Aurelius Prudentius Clemens az ötödik század tudós és termékeny költője. Ambrus hagyományainak folytatója a himnuszköltészetben. Oktató és vitatkozó költeményei igen képzett teológust sejtetnek benne, egészen különös hát, milyen üde, szinte naív bájú sokszor képzelete, mint a Herodes által meggyilkolt apró mártírokat dicsőítő költeményében. Szinte megható az a kép, amely úgy mutatja be a gyermek vértanukat, amint égi koronájukkal játszanak:

Salvete flores martyrum,
quos lucis ipso in limine
Christi insecutor sustulit
ut turbo florentes rosas.

Mártírbimbók, köszöntekek,
akiket napjuk küszöbén
Krisztus üzője fölkapott,
mint rózsaszirmokat a szél I

Quid crimen Herodem juvat?
Vos prima Christi victima,
grex immolatorum tener
palma et corona luditis.

Mit használt Heródes bűne?
Ti, első Krisztus-áldozat,
Gyerekráj, pálmáttokkal és
Koszorúttokkal játszottok.

Ugyanennek a századnak himnusza dicsőíti a kereszt diadalát.

Ez a Venantius Fortunatusnak tulajdonított Vexilla

regis prodeunt. Nem olyan hatalmas szárnyalású, mint Qadius Mamertusé, de az első strófa ellentéte a királyi jelvények és a bitófa közt szinte szíven út megrázó erejével. Babits így fordítja:

Vexilla regis prodeunt,	Királyi zászlók lengenek,
fulget Crucis mysterium,	villog titkával a Kereszt,
quo came camis conditor	melyre húsban függesztetett,
suspensus est patibulo.	aki minden húst alkotott.

A szépen megindult himnusz-költés a nyolcadik-kilencedik században némi visszaesést mutat. A barbárok már rég berendezkedtek a római birodalom romjain s ehhez képest a népi elemek, a szabálytalanul képzett szók, az alliterációk, az asszonánszok s a gazdag rímek csengésének édessége nagyon is befurakodott már a szigorú liturgikus énekekbe. A civilizáció és a kultúra nyelve azonban nyugaton a latin volt és éppen ennek a latinságnak szellemét és tisztaságát féltette az a törekvés, amely a nyolcadik században valóságos kis kora-renaissance-ot idézett föl. Ez a pseudo-renaissance meglehetősen öntudatlan volt és így hatása nem is volt mélyebb. Nem az antik kultúra lelkét kereste, inkább csak a nyelvtan helyességét s a prozódia szabályos hibátlanságát. Vergiliust és Ovidiust tekintette mintaképének. A rövid verssoroktól ismét visszatért a hosszú hexameterekhez és szigorúan számontartotta az időmértéket is. A bangori és a sanctgalleni antifonáriumban ugyan még gyakoriak a rövid sorok, ezek az alexandriai görög himnuszgyűjtemények verseinek latin fordításai. De már Alcuin és Theodulf vagy Warnefrid, aki Pál diakónus néven közismert, kemény és száraz hexameterek szerzői. Két igazán nagy költője van ennek a kornak: Beda Venerabilis, de különösen Rabanus Maurus mainzi érsek, ő a szerzője a híres *Veni Creator Spiritus* kezdetű himnusznak, amely a kilencedik század latin költészetének elenyészhetetlen emléke. Babits fordításában így cseng ez a lelkendező

Verd Creator Spiritus,
mentes tuorum visita,
imple suprema gratia
quae tu creasti pectora.

Accende lumen sensibus,
infunde amorem cordibus,
infirmi nostri corporis
virtute firmans perpeti.

püNKÖSDI HIMNUSZ:

Teremtő Lélek, légy velünk!
Látogasd híved szívét!
Töltsd malaszttal a kebleket,
melyeknek alkotója vagy.

Gyűjts fényt érzékeinkbe! öntsd
szívünkbe szent szerelmedet!
S mi bennünk testi gyöngeség,
Örök erőddel izmosítsd!

A X. és a XI. század a sequentiák százada. *Sequentia* alatt a himnusznak új formáját kell érteni, amelynek lényege a formátlanság, helyesebben szakítás a régi formákkal, teljes formaszabadság. A régi időmértékes verssel szemben prózának is nevezik a *sequentia*t, amelyet semmi sem különböztet meg a kötetlen beszéd-től, csak a szavak választékossága és a sűrűn használt alliterációk, sorvégi és belső rímek és asszonánszok. Tagadhatatlan, hogy van ezeknek a verseknek valami ütemük is, de ez az ütem szinte sorról sorra változik és inkább csak a dallammal együtt érezhető ki. Mert ezeket a *sequentia*kat miseközben énekeltek. A mise valamelyik részét követték s innen elnevezésük is.

A sequentiák később a mise drámai menetéhez simulva párbeszédesekké váltak s mint egymásnak felelgető antifonákat karok énekelték őket. Rendszeren a hit valamelyik nagy titkát: a szeplőtlen fogantatás, az Ige testtéválásának s a feltámadásnak misztériumát adták elő miseközben párbeszédés drámai formában. A dadogó Notker, német szerzetesnek vagy a vele állítólag azonos Wipónak tulajdonított híres húsvéti ének, a *Victimae paschali laudes immolent Christiani*, amelyet Babits is lefordít, benne van valamennyi misekönyvben. Ebben a primitív szépségű énekekben maga Mária hirdeti a kérdezősködő híveknek Jézus feltámadásának győzedelmes dicsőségét. Hermannus Contractus a szintén közismert és költői szépségekben páratlanul gazdag *Salve Regina* kezdetű sequentia szerzője. Számos sequentia könyörög a Szentlélek segítségéért. Tartalmilag mind emlékeztetnek Róbert francia királynak *Veni Sancte Spiritus* kezdetű szabályos himnuszára, amely az előző szabadritmusú sequentiákat öntötte nagyon is választékos, dússzínű s a nyelv minden zenei lehetőségét tékozlón csendítő versekbe. Ezt Babits is fölvette gyűjteményébe. Fordítása az eredetivel mindenben vetekedő szépségű:

Veni, Sancte Spiritus,
et emitte coelitus
lucis tuae radium⁵

Jöjj, Szentlélek-Isten, jöjj
s áraszd ki a mennyekből
fényességed sugarát I

Veni, pater pauperum,
Veni, dator munerum,
Veni, lumen cordium.

Jöjj, ki árvák atyja vagy,
jöjj, ki szívek lángja vagy,
ajándékos jóbarát.

A sequentiák megbontották a formák zártságát és megindították a himnuszköltészet nagy átalakulását. Bekövetkezik a teljes szakítás a régi klasszikus versmértékkel. A himnuszköltők, akik fiatal barbár népek fiai voltak, nem érezték a különbséget a hosszú és rövid szótag között. Az ő nyelvükben hangsúlyos és hangsúlytalan szótagok vannak. A zeneiség és énekelhetőség szempontjából sokkal fontosabb volt a sorok egyenlő szótagszáma, mint időtartambeli megegyezése. Új ritmusok keletkeznek, amelyekben a zenei hangsúly a fontos. Emellett gazdagon érvényesül mindaz, ami a vers zeneiségét fokozza. A latin nyelv különösen alkalmas egészen tisztán csendülő rímek alkotására. De ezzel nem is érik be. Összecsendítik a szavak kezdetét is, nemcsak a sorok végén, hanem a belső ritmussal párhuzamosan benn a sorok közepén is megszólaltatják a rímcsengőket. Egyik legrégebb ilyen szabad latin vers az *Ave maris Stella* kezdetű, szárnyaló szépségű Mária-óda, amelyet Pál diakónusnak tulajdonítanak. Lényegükben nem egyebek ezek az új versek, mint szabályos sequentiák, tehát a szó szigorú jelentését tekintve már nem himnuszok, de az új forma diadalmasan szorítja ki a régit s legfeljebb csak külsőségekben választja el Szent Ambrus és Prudentius költészetétől azokat az új verseket, amelyek tartalmuk szerint mégis csak himnuszok.

A sequentiák drámai mozgalmassága s az új színes prózák ódái lendülete mellett a himnuszok sokszor szigorúan teológiai tartalmúak s egészen éles és árnyalati finomságokba menő különböztetéseket, sokszor elvont magyarázatokat, mélyértelmű hittitkoknak metafizikai

körülírásait foglalják magukba. Ezek a teológiai tartalmú költemények nem hiányoznak az új formai kísérletek közül sem. Nem válnak azonban soha szárazakká, tudálékosakká, nem lesznek, mint Babits mondja, pedáns értekezésekké, mert költők írók, akiknek lelkét áttüzesíti a hit izzása, képzeletét lángragyújtja az a merészröptű szárnyalás, amely túlvilági tündöklés káprázatait keresi. Az alchemiai tudományok hatása megeremti a lélek alchemiáját is. Állatok, virágok, drágakövek, rejtelmes erők, titokzatos adományok letéteményesei mélyértelmű szimbólumokká eszményülnek és a középkor költői mesterei a szimbólumok színpompás virággyának. Babits ezeket a teológiai fantáziákat is felveszi anthológiájába annál is inkább, mert maga is kivételes művésze ennek a különös, szinte egy Poe Edgar homályos, döbbenetes álomvizióival rokon szimbolikának. A középkori latin költészetnek egyik legsodálatosabb remeke Hildebert de Lavardin-nek az Isten lényegéről írt költeménye. Ez a Hildebert mint püspök, később tours-i érsek a középkor legelevenebb, leggazdagabb szellemei közül való. Érdeklődése ezerféle, műve száz fénytörő éllel csillog, mint művészettel csiszolt gyémánt. De az ő művéből is kiemelkedik ez a hatalmas lélekzetű, teljes zengésű ének, amelynek művészi átültetése Babits fordítóművészetének egyik legsikerültebb próbája. A hosszú költeményből néhány sor is jellegzetes mutatót ad. Az égi Sión városról

Me receptet Sión illa,
Sion, Dávid urbs tranquilla,
cujus faber auctor lucis,
cujus portae lignum crucis,
cuj'us claves lingua Petri,
cujus cives semper laeti;
cujus muri lapis vivus,
cujus custos rex festivus.

Bár inkább a Sion várna,
Dávid király csendes vára,
kit a fények ácsa ácsol,
kapuja van keresztfából.
Péter nyelve a lakatja,
boldog, aki azt lakhatja,
fala épült élő kőre
s az Örömkirály az Öre.

szól ez a rész, amelyet Isten az igazaknak ad jutalmul az örök békesség áldásával:

Az egész középkor lelke benne van ebben a csodálatos himnuszban. Mesterileg vésett és faragott szavak fantasztikus gótikus dómja tornyozódik itt a Szentháromság titka körül. A föld a szentek egységének, a küzdő és győzedelmes egyház szövetségének erejével szárnyal a tiszta magasságok felé s lobogórúdjainak gombjain mint igézetes tűzű drágakövek, ametisztek és saphirok tündökölnék a választott lelkek.

A XII. és XIII. században kiteljesedik a középkor keresztény kultúrája, olyan bensőséges, egységes, mindent átható kultúra, amelyhez fogható nem volt még a földön. A kolostorok a tápláló tüzei ennek az óriási lángolásnak, amely felgyújtja a lelkeket, hogy megszületessen a legtisztább alkotások egész sora, amit az emberi szellem eszmékben, szavakban, kőben, fákban, formákban és színekben alkotott. Imádság, sóvárgó sóhajtozás, testnek sanyargatása, böjt és tartózkodás minden földi gyönyörűségtől, eltakarása szemnek, betömése fülnek minden hívságos kísértés előtt, a tagoknak munkával való fárasztása, fejek meghajtása, szüntelen hódoló térdrehullás a fájdalmak fája, a kereszt előtt s egyetlen roppant megfeszülés a tökéletesedés

keresztjén az epedett mennyek s a Krisztussal való egyesülés boldog lelki násza felé; ezek az eszközei a lélek felszabadításának, a tiszta és isteni szeretet küldetésének s ennek az isteni szeretetnek ihletett énekese a XII. század legkimagaslóbb szelleme Szent Bernát, clairvaux-i apát. Egyformán mestere a szavaknak és a tetteknek. Lelke mint soha nem fogyó szövétnek lobog fáradhatatlan lángolással. Egyénisége bélyegét rányomja egész századára. Lelkének tüze mindent áthévít, misztikus világossága mindent átsugároz. Lehet, hogy nem Ő a szerzője minden költeménynek, amely neve alatt maradt az utókorra, de szellemének, hívő és szerető lelkének ereje termőn árnyékolta meg valamennyit.

Ez a szellem egyébként Cluny leikéből fakadt, ő is ostorozza a testiséget, kizsigerezi azt a szenvedést, amely a gyönyörnek eleinte rózsákkal szegett útját kövezi, megvetésének egész hevével sújtja a világ hívságos szeretetének szennyét és gyalázatát. *Quisquis amat Christum, mundum non diligit istum* — harsogja csengő leoninusában. Aki Krisztust szereti, nem szeretheti a világot. A világ minden tündöklésének és ragyogásának, élvezetének és ringató lágységának egy a vége: a kikerülhetetlen pusztulás, a mindent oszlás förtelmévé változtató halál.

De a halál mellett van még egy mélyebben és melegebben zengő húrja szent Bernát költészetének s az egész középkori szerzetesi költészetnek: ez a szeretet. Az a lángolás, amely elzárkózott a testi szerelemtől és minden földi édesség dédelgetésétől, egész hevével az ég felé fordul. Nincs a középkorban senki, aki annyira ment volna a hódoló imádatban, mint szent Bernát. Valósággal a szenvedély hangján lelkendezik ég felé ez a túlárado adoratio, a legcsodálatosabb képek drágaköveit tüzi ezerszínű füzérbe. Külön himnuszt zeng erről a szent szeretetről, az Amor sanctusról, amely Babits anthológiájának szerencsés címét is adta. Íme ilyen ez a szeretet:

Amor semper triumphalis,
amor semper nuptialis,
amor semper ebrius,
amor summus et regalis,
amor plus quam filialis,
amor sponsus propius.

Szűz szeretet, diadalmas,
mégis mindig lakodalmas,
mégis mindig mámoros!
Magas szeretet, királyi,
több mint fiúi s leányi:
mátkasággal koszorús I

Ennek a szűz szeretetnek külön, mindeneknél jobban körülrajongott tárgya maga a Szűz királynő, a mennyekben trónoló Mária. Ami gyöngéd és szépséges jelzöt, ami színekben tündöklő képet a naív képzelet csak ki tud találni, azt mind összezsúfolja ezekben a költeményekben. Minden tizedik sequentiának Mária a tárgya. Virágoskert színesedik körülte versekből, amelyekben elragadó bájú, szeszélyes formájú, sokszor egészen bizzar és bódító illatú szirmok nyiladoznak. A fiatal népköltészet szerelmes virágénekeinek üde hasonlatait, nem egyszer szinte szenzuális áradozását kérik kölcsön a latin költők és bátorító példát ad nekik erre a bibliai élő kép, az Énekek éneke. A legszebbek és legszűzi ihletűbbek közül való az alábbi szabályos sequentia:

Ave Virgo singularis,
mater nostri salutaris,
quae vocaris Stella Maris.
Stella non erratica:
nos in hujus vitae mari,
non permittite naufragari,
sed pro nobis Salutari
tuo semper supplica!

Udvözlégy ő Szüzek Szüze,
aki Megváltónkat szülte!
Te vagy ama Tenger-Tüze,
csalhatatlan csillaga:
Az élet tengere ringat,
ne engedd tömi hajónkat!
Kérd érettünk Megváltónkat:
Imádj Istent Mária!

Radix sancta, radix viva,
flos et vitis et olíva,
quam nulla vis insitiva
juvit ut fructificet;
lámpás soli, splendor poli.
qui splendore praees soli,
nos assigns tuae proli,
ne districte judicet.

Eleven gyökér, zöldellő
olajág, virág és szőlő,
ki nem magból lettél termő,
szent gyökér, áldott anya,
földi lámpás, égi ablak,
fénylőbb fényénél a napnak,
könyörögj értünk Fiadnak,
ne ítéljen szigora!

Ennek a himnusznak a szerzője Adam de Saint-Victor, egy párizsi apátság kanonokja, páratlan készségű verselő, kitűnő zenész, akiből talán csak szent Bemát égi szerelmének szenvedélyes lobogása és elmélyülő miszticizmusa hiányzott ahhoz, hogy a középkor legnagyobb lírikusa legyen.

A misztikus szeretet lelke Szent Ferenc tanításában él tovább. Szent Pál óta nem volt az emberi szellemnek hatalmasabb irányítója. A Portiuncula-kolostorból a középkor megújhodása sugárzik szét, amelyből új költészet és új művészet sarjad. A ferences szellem ugyan inkább a nemzeti költészetet ihleti. Franciscus maga is egyike az első nagy olasz lírikusoknak és úttörője a középkor tündöklő betetőzésének, Dantenak. A latin himnuszköltészetben Szent Bonaventura képviselője a bensőséges, alázatos szeretettől tüzes ferences léleknek.

Adam de Saint-Victor művészi tökélye és csillogása dicsőségesen folytatódik tanítványában, Aquinói Szent Tamásban, aki már nemcsak a formák csalatkozhatatlan mestere, hanem lángszellem is, ez megérzik csodálatos erejű költeményein. A scholastikus filozófia nagymestere, a középkor legtökéletesebb teológusa megalkotója az eucharisztikus költészet elévülhetetlen remekeinek. Orbán pápa kérésére ő készíti el az úmapi ünnepség sequentiáit. A teológiai költészetnek utolérhetetlen mesterművei ezek. Az elvont finomságokat beszédes képek teszik szemléletessé. A *Lauda Sion*, az *Ecce panis angelorum*, a *Pange lingua*, szinte bronzból vert hibátlan költemények, amelyek mint harangok nyelve kongatják, zengetik az ünnepre gyűlt szívek harangját.

Aquinói Szent Tamás költészete a megváltás örök zálogául hagyott áldozat diadalának ujjongó himnusza, a középkor leikétől azonban mégis igazán a fájdalmas, penitenciás énekek lelkedettek. Ennek a költészetnek két legszebb, könnyharmatos, bánathamvas virága a *Dies irae* és a *Stabat mater*.

Mind a két költemény tipikus középkori latin himnusz annyiban is, hogy nem váratlanul született a költő ihletett elragadtatásából, hanem századokon át formálódott és ért, míg egy szerencsés költői pillanat megtalálta legtökéletesebb változatát. Az utolsó ítélet borzalmaitól való rettegetés költői kifejezést talált már az első kezdetleges

himnuszokban is. Tommaso da Celano ferences barát már a *Libera me Domine* kezdetű sequentiában készen kapta hatalmas zengésű versének nem egy kifejezését. Az ezredik év kritikus fordulójától világlómlást várt a riadt néphit és ekkor egyre-másra születtek az ítélet borzalmait festő költemények. A XII. században közvetlen megelőzi a *Dies irae*-t két rímes próza is, amelyekből sorokat vett át celanói Tamás. Költeményének tehát csaknem valamennyi eleme ismert, maga a himnusz művészi szépségében mégis váratlan, meglepő, szinte minden sorában megrázó erejű. Minden nemzet megpróbálkozott ennek a páratlan mesterműnek átültetésével, de szinte lehetetlen az eredeti szépségeit visszaadni.

Éppen ilyen tökéletes mestermű a *Stabat Mater*. *Jacopone da Todi*, aki végső formába öntötte a XIII. század végén, szintén készen kapta a megrázó siralomnak ritmusát, sőt számos képét és kifejezését is. Egy XII. századbeli *Planctus Mariae*-ben már csaknem szó szerint fellelhető egy félstrófa *Jacopone da Todi* költeményéből:

Quis est homo, qui non fletet
Christi matrem si videret
In tanta tristitia...

A *seraphicus Bonaventura Recordare sanctae crucis* kezdetű sequentiájában készen van az egész strófa alkata. Mégis páratlanul tökéletes és szép ez a siralom. Végső nagy megzendülése *Kempis Tamás* énekeivel annak a keresztény latin költészetnek, amelyre rászakad a humanizmus pedáns tudálékossága s amely már nem találja meg folytatását az elvilágiasodott nemzeti költészetben. Csak a legújabb idők hajnalán szólal meg újra a latin szerzetesköltők gyermeki áhítata *Verlaine*-nek lantján, amelyet a beteg és megtört költő éppen olyan mélyen bűgő bánatokra tudott hangolni, mint a keresztény lamentádók költője.

Itt a letagadhatatlan rokonság láncszeme, amely a modern szimbolista költészetet a középkor misztikus szimbolikájával összekapcsolja s éppen ez a rokonsága magyarázata annak a mesteri tökéletességnek, amellyel ez a *planctus* *Babits* fordításában az eredeti minden szépségével szólal meg magyarul:

Stabat mater dolorosa
juxta crucem lacrimosa
dum pendebat Filius,
cujus flinimam gementem
contristatam et dolentem
pertransivit gladius.

Alit az anya keservében
sírva a kereszt tövében,
melyen függött szent Fia,
kinék megtört s jajjal tellett
lelkét kemény kardnak kellett
kínzón átaljárnia.

Babits anthológiájában magyarországi énekek is vannak. Ezekben, amint *Babits* előszavában írja „a közös katolikus jelleg jóval erősebb mint a nemzeti“. A magyarság legfeljebb annyiban jelentkezik bennük, hogy magyar szentekről is énekelnek, az igaz, hogy csak ritkán, de ezekben is a közös középkori aszketikus eszmény megtestesülését keresik. Nálunk kissé készen zendül meg a himnuszok zenéje, de viszont annál tovább tart. Nyugaton a renaissance-ban már a holt latin feltámadása öli meg az élő latinságot, amikor nálunk még zengnek

a latin himnuszok, sőt még Pázmány Péternek is tulajdonítanak egy egészen kivételes szépségű költeményt, amelyet a nagy bíbomok Magyarország Nagy Királynéjáról szerzett. Babits is felvette gyűjteményébe, belső rímeinek egyre újuló csengése, képeinek pompázó gazdagsága már a kora bárók zsúfoltságának jele.

Ha az Amor Sanctusban közölt költemények időhatárát nézzük, közel másfél ezer év szellemében és céljaiban egységes és talán csak tárgyában, hangnemeiben és a technikai fejlettség és művészi tökély fokait tekintve változó költészete kerül itt bemutatásra. Ezt a költészetet, amelyet az irodalomtörténet és az esztétika eddig elhanyagolt, vagy lenézett, pedig a mai lélekhez sokkal közelebb áll, mint az antik klasszicizmus hűvös, nekünk merőben idegen s holt mithológiájával üressé vált világa, nem könnyű bemutatni egy kis kötet szűk keretei közt. Nem is beszélünk a fordítás nehézségeiről, a fordítással talán egyenlő rangú feladat a válogatás munkája. Ha valahol, úgy itt igazán nem túlzás az *embarras de richesses* emlegetni. Ötven költeményt kiválasztani sok ezer közül és azon át megéreztetni a legtökéletesebb kultúrát s a tárgyában legfölségesebb s a legelvontabb, legtestlenebb fogalmak jelképes megérezkeltetésében legszublímisebb költészetet, merész és hálátlan vállalkozás. Nem is a kiválasztás a legnehezebb, hanem az elhagyás. Babitsnak valóban az askéta költők példájától kellett lemondást tanulnia. Babits mégis tökéletes munkát végzett. Tisztán irodalmi szempontokra ügyelve, — idetartozik természetesen egy kultúra lelkének mennél hiánytalanabb és meggyőzőbb érzékeltetése is — az Amor Sanctus a maga tömörségében is egyike a legjobb középkori himnuszgyűjteményeknek. Mutatványt ad a keresztény latin költészet minden tárgyköréből, példát mutat a formafejlődés minden momentumára. Vigyáz arra, hogy a legszebb és legismertebb himnuszok egyformán megtalálhatók legyenek gyűjteményében.

A válogatás művészete tehát vetekedik a fordítás művészetével. Hogy milyen gondosak, tartalmilag milyen hűségesek, formailag milyen tökéletesek, zeneileg milyen gazdag hangszerelésűek Babits fordításai, azt a sok idézet eléggé sejteti. Igazán ennek a rendkívül fejlett technikájú költőnek csodálatos nyelvkészsége kellett ahhoz, hogy a latin himnuszok lendületes ritmikáját, cséngő és sokszor gazdagon halmozott színeit, szüntelen ismétlődő alliterációit, folytonos belső összecsendüléseit a zeneileg sokkal szegényebb és nem olyan tiszta csengésű, de hangzataiban azért elég változatos magyar nyelven visszaadja. De még Babitsnak sem sikerült volna olyan tökéletesen ez az átültetés, ha, amint erre már kezdetben rámutattam, egész költészetében, verselésének himnikus lendületében, gazdag képeinek szimbolikájában nincs már eredetileg félre nem ismerhető rokonság a keresztény latin költészetrel. Még ez a rokonság sem enyhítette túlságosan azt a nehézséget, hogy fordításával nagyjából úttörő munkát is kellett végeznie. Úgyszólván alig járt előtte magyar himnuszfordító ezen az úton. Hajnal Mátyás (*Jesu dulcis memoria, Lauda Sion, Omni die die Mariae stb.*) himnuszfordításai még a magyar nyelv pallérozatlan korából valók. Tárkányi Bélának néhány ma is élő szép fordítása, Sík Sándor-

nak művészi veretű átköltése az, ami ezen a téren Babitsnak némi ösvényt jelölhetett. Egyébként magának kellett új nyelvet és stílust teremtenie, amely nem lehetett sem nehézkes, — hiszen ez lehetetlenne lenne volna a sokszor lepkekönnyű ütemek éreztetését — sem túlságosan könnyed, ami ellenkezett volna a himnuszok fönségével, metafizikai tartalmával, magasságokba szárnyaló extatikusságával.

De Babits kivételes művészete mindezekben a nehézségeken győzedelmeskedett s új kötete szinte hármassal ajándék a magyar irodalomnak. Először feltárta irodalmunk számára az emberi szellem alkotásainak egyik leggazdagabb kincses házát. Azután teljesebbé tette egy színnel a saját költői arcképét s végül olyan remek művel gazdagította a magyar műfordítást, amely hiányos volna az Amor Sanctus nélkül. A terjedelmes bevezetés, amelyet a versek elé írt, szintén költői, az essayista Babits egyik legsikerültebb alkotása.

A Magyar Szemle könyvei közt külső szépségre is kivételes hely jutott ennek a kötetnek. Az egymás mellett közölt kétnyelvű szöveg, a latin kurzívák karcsú metszése s a magyar szöveg antiquáinak nemes tisztasága s a bíbor iniciálék meleg színe, a fénytelen puhaságú halvány elefántcsontpapíron a szemnek is andalító élvezetté teszik a szöveget, amelynek olvasása a léleknek amúgy is elragadó gyönyörűség.

KÁLLAY MIKLÓS